

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 20 listopada 2024 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Jarosław Sobutka (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Leszek Bielecki

SSN Zbigniew Korzeniowski

w sprawie z odwołania J. G.

przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych I Oddziałowi w Warszawie

o odstąpienie od żądania zwrotu należności z tytułu niezależnie pobranego świadczenia,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Pracy i Ubezpieczeń

Społecznych w dniu 20 listopada 2024 r.,

skargi kasacyjnej odwołującego się od wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie

z dnia 30 listopada 2021 r., sygn. akt III AUa 1287/20,

I. oddala skargę kasacyjną,

II. przyznaje od Skarbu Państwa - Sądu Apelacyjnego w Warszawie - na rzecz adwokat U. M. Kancelaria Adwokacka z siedzibą w W. kwotę 240,00 (dwieście czterdzieści) złotych, wraz z odsetkami o których mowa w art. 98 § 1¹ k.p.c. - tytułem kosztów pomocy prawnej udzielonej skarżącemu z urzędu w postępowaniu kasacyjnym.

Leszek Bielecki

Jarosław Sobutka

Zbigniew Korzeniowski

UZASADNIENIE

Decyzją z 17 listopada 2015 r. (nr [...]) Zakład Ubezpieczeń Społecznych I Oddział w Warszawie, odmówił J. G. odstąpienia od żądania zwrotu należności z tytułu nienależnie pobranego świadczenia z funduszu wypadkowego określonego decyzją z 14 maja 2009 r. (nr [...])¹ w wysokości 17.298 zł. Oceniając sytuację majątkową, a w szczególności wiek ubezpieczonego organ rentowy wskazał, że w tej sprawie nie zachodzą przesłanki z art. 84 ust. 8 ustawy z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych, pozwalające na pozytywne rozpoznanie wniosku.

Sąd Okręgowy w Warszawie XIII Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych wyrokiem z 14 września 2020 r. (sygn. akt XIII U 196/16) wydanym w sprawie J. G. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych I Oddział w Warszawie o odstąpienie od żądania zwrotu należności z tytułu nienależnie pobranego świadczenia, oddalił odwołanie.

Na skutek apelacji odwołującego, Sąd Apelacyjny w Warszawie III Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych wyrokiem z 30 listopada 2021 r. (sygn. akt III AUa 1287/20) oddalił apelację. W uzasadnieniu wyroku Sąd odwoławczy wskazał, że ustalenia faktyczne Sądu Okręgowego w tym, że odwołujący się nie jest niezdolny do pracy i ma możliwość podjęcia pracy zgodnie z kwalifikacjami, jak również może wykonywać prace administracyjno-biurowe, są prawidłowe i Sąd Apelacyjny przyjął je za własne. Sąd II instancji podzielił także w całości argumentację prawną Sądu I instancji, o braku szczególnie uzasadnionych okoliczności, w rozumieniu art. 84 ust. 8 ustawy systemowej, przemawiających za odstąpieniem przez organ rentowy od żądania zwrotu należności z tytułu nienależnie pobranych świadczeń w wysokości 17.298 zł. Jak trafnie - zdaniem Sądu odwoławczego - wskazał Sąd *meriti*, w wyżej powołanym przepisie chodzi o szczególnie uzasadnione okoliczności związane z sytuacją zdrowotną lub rodzinną osoby zobowiązanej do zwrotu nienależnie pobranych świadczeń, a więc okoliczności o wyjątkowym charakterze, w wyniku których powstała sytuacja nadzwyczajna, istniejąca niezależnie od zobowiązanego,

w następstwie której jego sytuacja ulega takiemu pogorszeniu, że nie jest on w stanie spłacać swoich należności, a nadto nie ma perspektywy poprawy i zmiany tej sytuacji. Trudna sytuacja materialno-bytowa, czy pogarszający się stan zdrowia – w ocenie Sądów rozpoznających przedmiotową sprawę nie mogą stanowić podstawy do odstąpienia od zwrotu, gdy istnieje realna możliwość spłaty należności. Jak wskazał też Sąd II instancji, w opinii biegłych sądowych z zakresu medycyny pracy oraz z zakresu doradztwa zawodowego wynika, że stan zdrowia odwołującego, pomimo pewnych schorzeń zdrowotnych, pozwalał mu na podjęcie zatrudnienia. Odwołujący zatem jest zdolny do pracy zgodnie ze swoimi kwalifikacjami i może wykonywać zawód ekonomisty, może ponadto wykonywać prace administracyjno-biurowe. Sytuacja na rynku pracy w dacie wydania decyzji dawała mu realne możliwości zarobkowania. W ocenie Sądu odwoławczego, odwołujący ma realne możliwości spłaty zadłużenia - na przykład w ratach, w wysokościach, które nie pozbawiają go możliwości zaspakajania podstawowych potrzeb życiowych.

Skargę kasacyjną do Sądu Najwyższego od wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie wywiódł odwołujący, zaskarżając judykat w całości, zarzucając naruszenie:

1. prawa materialnego, tj. art. 84 ust. 8 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych poprzez jego błędną wykładnię i w konsekwencji wadliwe niezastosowanie do ustalonego w sprawie stanu faktycznego, pomimo, że ustalony stan faktyczny odpowiadał przesłankom zawartym w normie prawnej i pozwalał na pozytywne rozpoznanie wniosku ubezpieczonego o odstąpienie od żądania zwrotu nienależnie pobranych świadczeń;

2. prawa procesowego, tj. art. 228 § 1 k.p.c. i art. 316 § 1 k.p.c. mającego istotny wpływ na wynik sprawy poprzez ich wadliwe niezastosowanie zarówno przez Sąd I instancji jak i przez Sąd II instancji, poprzez zaniechanie wzięcia pod uwagę z urzędu faktu powszechnie znanego, występującego zarówno w toku procesu w pierwszej i w drugiej instancji jak i w dacie orzekania w obydwu instancjach, w postaci wprowadzenia w marcu 2020 r. stanu zagrożenia epidemicznego, a następnie stanu epidemii związanego z występowaniem wirusa SARS-CoV-2 oraz idących za tym ograniczeń w życiu społecznym, ograniczeń w swobodzie prowadzenia działalności gospodarczej, wykonywaniu pracy zarobkowej, co skutkowało ograniczeniem

możliwości podjęcia przez ubezpieczonego zatrudnienia oraz miało wpływ na jego sytuację finansową skutkując brakiem realnych możliwości zwrotu nienależnie pobranego świadczenia.

W związku ze stawianymi zarzutami, skarżący wniósł o:

1. przyjęcie skargi kasacyjnej do rozpoznania z uwagi na występowanie w sprawie istotnego zagadnienia prawnego i oczywistej zasadności skargi kasacyjnej;
2. uchylenie zaskarżonego wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie w całości i rozstrzygnięcie, co do istoty sprawy;
3. względnie uchylenie zaskarżonego wyroku Sądu Apelacyjnego w Warszawie w całości i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania temu Sądowi w innym składzie, a w przypadku stwierdzenia podstaw o uchylenie również zaskarżonego wyroku Sądu Okręgowego w Warszawie i przekazanie sprawy do rozpoznania temu Sądowi w innym składzie;
4. zasądzenie od Zakładu Ubezpieczeń Społecznych I Oddział w Warszawie zwrotu kosztów procesu za I i II instancję, w tym zwrotu kosztów zastępstwa procesowego;
5. przyznanie pełnomocnikowi od Skarbu Państwa kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej z urzędu ubezpieczonemu J. G., wedle norm przepisanych w podwójnej wysokości, powiększonych o należny podatek VAT z jednoczesnym oświadczeniem, że koszty te nie zostały opłacone w całości ani w części.

Z ostrożności procesowej, na wypadek oddalenia skargi kasacyjnej skarżący wniósł o nieobciążanie ubezpieczonego kosztami postępowania, na zasadach słuszności.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skarga kasacyjna odwołującego i zarzuty w niej zawarte okazały się nieuzasadnione.

Zgodnie z art. 398¹³ § 1 k.p.c. Sąd Najwyższy rozpoznaje skargę kasacyjną w granicach zaskarżenia oraz w granicach podstaw, a w granicach zaskarżenia bierze z urzędu pod rozwagę nieważność postępowania. Sąd Najwyższy związany jest przy

tym ustaleniami faktycznymi, które stanowią podstawę zaskarżonego orzeczenia (art. 398¹³ § 2 k.p.c.).

Artykuł 84 ust. 8 ustawy z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 497 ze zm.) wskazuje, że organ rentowy może odstąpić od żądania zwrotu należności z tytułu nienależnie pobranych świadczeń w całości lub w części, odroczyć termin ich płatności albo rozłożyć je na raty, jeżeli: zachodzą szczególnie uzasadnione okoliczności lub kwota nienależnie pobranych świadczeń nie przewyższa kosztów upomnienia w postępowaniu egzekucyjnym w administracji. W rozpoznawanej sprawie nie może mieć zastosowania druga drugi punkt przywołanego przepisu, ze względu na wysokość pobranych przez ubezpieczonego świadczeń. Należało więc dokonać oceny stanu faktycznego sprawy przez pryzmat ujętego w punkcie pierwszym przepisu pojęcia „szczególnie uzasadnionych okoliczności”. Nie ulega żadnej wątpliwości, że przypadki jego zastosowania winny mieć charakter wyjątkowy, a sam przepis nie powinien być interpretowany rozszerzająco. W ramach katalogu przykładowych okoliczności, uzasadniających zastosowanie omawianego przepisu, poprzez odstąpienie od żądania należności z tytułu nienależnie pobranych świadczeń (w całości bądź w części), wymienia się: brak majątku, z którego możliwe byłoby dochodzenie od osoby zobowiązanej zwrotu świadczeń; ustalenie, że w przypadku zwrotu świadczeń osoba zobowiązana lub osoby pozostające na jej utrzymaniu zostałyby pozbawione niezbędnych środków utrzymania; ciężką chorobą powodującą niezdolność do pracy lub niepełnosprawność osoby zobowiązanej, członka jej rodziny lub innej osoby pozostającej na jej utrzymaniu; wiek osoby zobowiązanej, zdarzenia losowe (kradzież, wypadek, pożar, powodzi, inne klęski żywiołowe) powodujące szczególne trudności w sytuacji materialnej osoby zobowiązanej. Dokonując oceny ich występowania należy kierować się stanem majątkowym i rodzinnym dłużnika, jak też realną możliwością zwrotu, w tym możliwością podjęcia pracy pozwalającej na zwrot świadczeń.

Zdaniem Sądu Najwyższego, istota regulacji materialnoprawnej zawartej w art. 84 ust. 8 ustawy systemowej polega na tym, że Zakład Ubezpieczeń Społecznych został wyposażony przez ustawę w kompetencję zmiany sytuacji prawnej istniejącej i wyraźnie już ukształtowanej. Chodzi tu o sytuację nie tylko ubezpieczonego

zobowiązanego do zwrotu nienależnie pobranych świadczeń, ale także o ciążyący na organie rentowym obowiązek „egzekwowania” nienależnie pobranych świadczeń (art. 84 ust. 4 ustawy systemowej). Osią omawianej regulacji materialnoprawnej jest właśnie kompetencja Zakładu do zmiany powyższych zobowiązań „jeżeli zachodzą szczególnie uzasadnione okoliczności”. Uznaniu organu rentowego, którego granice są zakreślone tylko przez odniesienie do wskazanej klauzuli („jeżeli zachodzą szczególne uzasadnione okoliczności”), ustawodawca powierzył decydowanie (kompetencję) o odstąpieniu od „egzekwowania” istniejącego zobowiązania. Należy podkreślić, że na skutek odwołania od decyzji sąd powszechny nie uzyskuje kompetencji przewidzianej w art. 84 ust. 8 dla Zakładu Ubezpieczeń Społecznych. Dlatego też, rozstrzygnięcie sądu, zasadza się na rozpatrzeniu odwołania. Odwołanie podlega uwzględnieniu, jeżeli zasadnie zarzuca naruszenie prawa przez organ rentowy.

Przedmiotem niniejszej sprawy jest sytuacja powstała po prawomocnym ustaleniu zobowiązania ubezpieczonego. Wtedy bowiem zastosowaniu podlega obowiązek „wykonawczy”, realizowany w formach określonych w art. 84 ust. 4 ustawy systemowej, od którego można wyjątkowo odstąpić, „jeżeli zachodzą szczególnie uzasadnione okoliczności”. Te okoliczności, o których mowa w art. 84 ust. 8 ustawy systemowej, nie dotyczą ustalonego prawomocnie obowiązku - to nastąpiło w innej sprawie - ale dotyczą sytuacji zobowiązania już ustalonego i przeznaczonego do przymusowego ściągnięcia. Może tu chodzić o rozważenie szczególnej sytuacji ubezpieczonego (osobistej, rodzinnej, majątkowej), która uzasadnia jedną z przewidzianych form „odstąpienia” od realizacji ustalonego prawomocnie zobowiązania. „Szczególnie uzasadnione okoliczności”, o których mowa w art. 84 ust. 8 pkt 1 ustawy systemowej, muszą zatem dotyczyć możliwości wykonania obowiązku zwrotu nienależnie pobranego świadczenia.

Podkreślić natomiast wypada, że przepis art. 398³ § 3 k.p.c. wyłącza, jako podstawę kasacyjną, zarzuty dotyczące ustaleń faktycznych i oceny dowodów, a więc wszystkie wypełniające taką podstawę twierdzenia, odnoszące się do nieprawidłowego ustalenia podstawy faktycznej rozstrzygnięcia, którą Sąd Najwyższy, zgodnie z art. 398¹³ § 2 k.p.c., jest związany. Nie mogą więc odnieść skutku te zarzuty wniesionej skargi, usytuowane w obu ustawowych podstawach,

które zmierzają do podważenia przyjętych w podstawie faktycznej rozstrzygnięcia ustaleń, stwierdzających niewystępowanie w sprawie szczególnie uzasadnionych okoliczności uzasadniających odstąpienie od żądania zwrotu należności z tytułu nienależnie pobranych świadczeń w całości lub w części (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 19 kwietnia 2013 r., III UK 104/12, Legalis nr 742673). Celem bowiem procedury kasacyjnej nie jest uzupełnianie materiału dowodowego ani jego ponowna ocena.

Z ustaleń dokonanych przez Sądy powszechne wynika jednoznacznie, że odwołujący nie jest niezdolny do pracy i ma możliwość podjęcia pracy zgodnie z kwalifikacjami, jak również może wykonywać prace administracyjno-biurowe. Okoliczności te znajdują uzasadnienie w treści dowodów w postaci dokumentów z akt rentowych, dokumentacji medycznej ubezpieczonego, a w szczególności - w treści dowodu w postaci opinii biegłych sądowych. Sąd II instancji, w ślad za Sądem Rejonowym, ustalił, że sytuacja odwołującego nie niweczy możliwości spłaty zobowiązania na rzecz organu rentowego – biorąc pod uwagę wiek odwołującego, wyższe wykształcenie ekonomiczne, kwalifikacje i kompetencje profesjonalne w sferze społecznej, artystycznej, a także zawodowej oraz biorąc pod uwagę dotychczas podejmowane zatrudnienia. Odwołujący jest właścicielem nieruchomości rolnej o powierzchni 25 ha i pomimo obciążeń finansowych (na utrzymanie, alimenty, raty kredytu zaciągniętego na zakup nieruchomości) sytuacja rodzinna, finansowa oraz zdrowotna zobowiązanego nie prowadzi do konkluzji jakoby zachodziły „szczególnie uzasadnione okoliczności” pozwalające na odstąpienie od żądania zwrotu należności. Nie może być więc w niniejszej sprawie mowy o naruszeniu przez Sąd odwoławczy art. 84 ust. 8 ustawy o systemie ubezpieczeń społecznych.

Nie doszło także w rozpoznawanej sprawie do naruszenia wskazywanych w skardze kasacyjnej przepisów proceduralnych, tj. art. 228 § 1 k.p.c. i art. 316 § 1 k.p.c. Fakty powszechnie znane stanowią oczywiście jeden ze sposobów dokonywania ustaleń faktycznych - bez konieczności przeprowadzania postępowania dowodowego. Sąd może swe ustalenia oprzeć na notoryczności jednak tylko wtedy, gdy ta okoliczność została ujawniona w postępowaniu w jakikolwiek sposób, tak aby strona miała możliwość się do niej odnieść. Skoro bowiem fakty powszechnie znane mają w określonym procesie stanowić jedną z okoliczności ustalonego stanu

faktycznego, to stwierdzenie ich w procesie powinno być podporządkowane ogólnym regułom postępowania dowodowego. Uznanie, że dany fakt jest faktem powszechnie znanym (notorycznym) w znaczeniu procesowym, należy do oceny sądu.

W 2019 r., na mocy zmian przepisów Kodeksu postępowania cywilnego, wprowadzono nową kategorię faktów, które, podobnie jak fakty powszechnie znane, nie wymagają dowodzenia. Są to fakty, o których informacja jest powszechnie dostępna, stanowią zatem one szczególny rodzaj faktów powszechnie znanych z uwagi na masowy charakter źródła informacji o nich [por. *M. Krakowiak*, w: *A. Góra-Błaszczkowska* (red.), *Kodeks*, t. IA, art. 228, Nb 11]. Dla zapewnienia wewnętrznej jawności procesu strony powinny jednak mieć świadomość, że sąd zasięgnął tego rodzaju informacji powszechnie dostępnej. Dlatego wykorzystanie jej przy przygotowaniu rozstrzygnięcia należy poddać temu samemu rygorowi, co wzięcie pod uwagę faktów znanych sądowi z urzędu – zwrócenia na nie uwagi stron. Fakty znane sądowi z urzędu, tj. takie, które nie wymagają dowodu, są to fakty, o których sąd dowiedział się przy wykonywaniu czynności urzędowych (np. przy rozpoznawaniu innej sprawy), nie zaś fakty, które doszły do wiadomości, czy zostały zaobserwowane przez członków kompletu sądującego w jakikolwiek inny sposób. Uchybieniem procesowym byłoby zaniechanie przez sąd przedstawienia tych faktów stronom (naruszeniem art. 228 § 2 k.p.c.). Niedopuszczalne jest bowiem w kontrydiktoryjnym postępowaniu cywilnym wykorzystywanie dowodów nieznanymi stronom danego postępowania w celu dokonywania na podstawie takich dowodów ustaleń faktycznych (zob. *T. Szancitło* (red.), *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz. Komentarz. Art. 1–458*¹⁶. Tom I. Wyd. 2, Warszawa 2023).

Należy zwrócić uwagę, że w rozpoznawanej sprawie odwołujący się nie podnosił na żadnym etapie postępowania wpływu epidemii związanej z występowaniem wirusa SARS-CoV-2 na swoje możliwości zarobkowe, czy też pogorszenie swojego stanu zdrowia. Poza tym, decyzja Zakładu Ubezpieczeń Społecznych jest z 17 listopada 2015 r. i to na ten dzień organ rentowy oceniał jego sytuację majątkową i możliwość zwrotu nienależnie pobranych świadczeń. Zakres kognicji sądu ubezpieczeń społecznych jest ściśle uzależniony od tego, co było przedmiotem rozstrzygnięcia organu rentowego. W drodze wyjątku od tej zasady (który nie może być traktowany rozszerzająco), orzecznictwo dopuszcza możliwość

uwzględniania przez sąd okoliczności niebędących przedmiotem decyzji organu rentowego. Mimo więc, że sąd ubezpieczeń społecznych rozpoznaje sprawę merytorycznie na nowo, to jednak jako organ kontrolny wobec organu rentowego ma obowiązek odniesienia się do stanu rzeczy istniejącego w dacie wydania decyzji. Z tej przyczyny obowiązująca w „klasycznym” procesie cywilnym reguła wyrażona w art. 316 § 1 k.p.c., zgodnie z którą sąd bierze pod uwagę stan rzeczy z chwili zamknięcia rozprawy, doznaje wyjątku w postępowaniu odrębnym w sprawach z zakresu ubezpieczeń społecznych, ze względu na jego szczególny, odwoławczy charakter (zob. postanowienie Sądu Najwyższego z 25 kwietnia 2024 r., III UZ 13/23, Legalis nr 3071444).

Z powyższych przyczyn Sąd Najwyższy, na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c., oddalił skargę kasacyjną, a o kosztach postępowania orzeczono na podstawie § 16 ust. 4 pkt 2 w zw. z § 15 ust. 2 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 14 maja 2024 r. w sprawie ponoszenia przez Skarb Państwa albo jednostki samorządu terytorialnego kosztów nieopłaconej pomocy prawnej udzielonej przez adwokata z urzędu (Dz.U. z 2024 r., poz. 763).

[SOP]

r.g.